

УДК 342.9:344.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.34>

ТИМОШИН В.В.

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОЗИЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

THE CONCEPT AND LEGAL NATURE OF DISCIPLINARY LIABILITY OF MILITARY PERSONNEL FROM THE PERSPECTIVE OF ADMINISTRATIVE LAW

У статті розкрито поняття та природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права як спеціальний вид юридичної відповідальності у сфері публічно-службових відносин, що настає за винне невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем установлених законом, військовими статутами, наказами та іншими обов'язковими приписами службових обов'язків, порушення військової дисципліни чи громадського порядку та реалізується у визначеному адміністративно-правовими нормами порядку уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади шляхом застосування передбачених законом дисциплінарних стягнень з метою забезпечення належного проходження військової служби, підтримання військової дисципліни, правопорядку та установленого порядку військового управління, відновлення порушених службових відносин та запобігання новим правопорушенням. Сформовано основні ознаки дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права, зокрема: 1) публічно-правовий характер, що виникає у сфері публічно-службових відносин, пов'язаних із проходженням військової служби, реалізацією владно-управлінських повноважень, забезпеченням військової дисципліни та належного функціонування військового управління; 2) належність до самостійного спеціального виду юридичної відповідальності; 3) спеціальний суб'єкт відповідальності – особи, які мають спеціальний правовий статус військовослужбовця та на яких поширюються вимоги військової дисципліни й відповідні статутні приписи; 4) спеціальний суб'єкт застосування дисциплінарної влади; 5) спеціальна нормативна основа як комплекс норм адміністративного та військового законодавства, насамперед, положення військових статутів, обов'язкових службових приписів та наказів, прийнятих в межах компетенції; 6) особлива фактична підстава; 7) обов'язковість індивідуалізації відповідальності; 8) формалізований адміністративно-процедурний порядок реалізації процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності; 9) застосування спеціально визначених заходів дисциплінарного впливу; 10) владно-підпорядкований характер правовідносин в межах військової субординації; 11) поєднання карального, превентивного, виховного та відновлювального спрямування; 12) спрямованість на охорону спеціального об'єкта – військової дисципліни та належного порядку військового управління; 13) можливість співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності та правовими наслідками (матеріальна, адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна відповідальність); 14) гарантованість права на захист та оскарження.

Ключові слова: адміністративно-правове запобігання, адміністративно-правове оскарження, адміністративно-процесуальне забезпечення, військові злочини, військовослужбовець, дисциплінарна відповідальність, запобігання, юридична відповідальність, юрисдикція, юстиція.

© ТИМОШИН В.В. – слухач аспірантури (ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)) <https://orcid.org/0009-0007-6009-5311>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article reveals the concept and nature of disciplinary liability of military personnel from the perspective of administrative law as a special type of legal liability in the field of public service relations, which arises for the culpable failure to fulfill or improper fulfillment by a military personnel of official duties established by law, military statutes, orders and other mandatory regulations, violation of military discipline or public order and is implemented in the manner prescribed by administrative and legal norms by an authorized subject of disciplinary authority through the application of disciplinary sanctions provided for by law in order to ensure the proper conduct of military service, maintain military discipline, law and order and the established procedure of military administration, restore violated service relations and prevent new offenses. The main features of disciplinary liability of military personnel from the standpoint of administrative law have been formed, in particular: 1) public-legal nature, which arises in the sphere of public-service relations related to military service, the exercise of power and administrative powers, ensuring military discipline and the proper functioning of military administration; 2) belonging to an independent special type of legal liability; 3) a special subject of liability – persons who have a special legal status of a military personnel and who are subject to the requirements of military discipline and relevant statutory regulations; 4) a special subject of application of disciplinary authority; 5) a special regulatory basis as a set of norms of administrative and military legislation, primarily the provisions of military statutes, mandatory service regulations and orders adopted within the scope of competence; 6) a special factual basis; 7) the obligation to individualize liability; 8) formalized administrative and procedural order of implementation of the procedure for bringing to disciplinary responsibility; 9) application of specially defined measures of disciplinary influence; 10) power-subordinate nature of legal relations within the framework of military subordination; 11) combination of punitive, preventive, educational and restorative direction; 12) focus on protecting a special object – military discipline and proper order of military management; 13) possibility of correlation with other types of legal liability and legal consequences (material, administrative, civil or criminal liability); 14) guarantee of the right to defense and appeal.

Key words: *administrative-legal prevention, administrative-legal appeal, administrative-procedural support, military crimes, military serviceman, disciplinary responsibility, prevention, legal responsibility, jurisdiction, justice.*

Актуальність теми. В сучасних умовах особливо вагомим є значенням військової дисципліни для належного функціонування системи військового управління, забезпечення організованості, керованості та спроможності військових формувань виконувати покладені на них завдання. В умовах зростання навантаження на сектор безпеки і оборони, збільшення чисельності осіб, залучених до проходження військової служби, ускладнення характеру військово-службових відносин та підвищення вимог до належного виконання військовослужбовцями службових обов'язків особливою значення набуває ефективність правових механізмів забезпечення військової дисципліни.

Одним із таких механізмів є дисциплінарна відповідальність, яка, з одного боку, забезпечує можливість оперативного реагування на порушення встановленого порядку проходження військової служби, а з іншого – безпосередньо пов'язана із застосуванням владних повноважень щодо особи та можливим обмеженням її прав і законних інтересів.

Огляд останніх досліджень. Теоретико-правові засади дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у системі адміністративно-правового забезпечення військової дисципліни ставали предметом дослідження таких науковців як В. Васютін, А. Гембар, В. Залужний, О. Зима, Д. Казначеева, Д. Квасильчук, Н. Коломієць, Л. Кринець, В. Пашинський, С. Петков, Є. Пузиревський, О. Снігерьев, Є. Соболев, С. Соседка, М. Туркот, С. Тюрін, С. Шаптала, В. Чумак та інших.

При цьому, трансформація нормативно-правової бази дисциплінарної відповідальності військовослужбовців в Україні зумовлює актуальність наукових викликів у цій площині для більш ефективного запобігання військовим злочинам.

Мета статті полягає в тому, щоб сформулювати поняття та розкрити правову природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права.

Виклад основних положень. Відповідальність являє собою надзвичайно складне і багатогранне явище, яке має бути притаманне кожній людині. Однак воно не виникає автоматично

при її народженні, а виступає результатом виключно цілеспрямованих процесів виховання, соціалізації та особистісного розвитку. Цей факт суттєво загострює проблему формування відповідальності та «пробудження» відповідного почуття [7, с. 264–266]. Вивчення етимології слова «відповідальність» в різних мовах свідчить, що всі народи пов'язуються відповідальність з виконанням обов'язків. Академічний тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [8; 7, с. 264–266]. Відповідальність також має кілька значень: це те, що людина відповідає за її життя, життя оточуючи її людей, її дії та вчинки, оточуючий світ, а також людина має бути відповідальною перед суспільством та соціумом, яким вона оточена. Бути відповідальним означає думати про близьких їй людей та про наслідки своїх вчинків чи не принесуть вони шкоди [8; 7, с. 264–266].

У «Психологічній енциклопедії» відповідальність тлумачать як «внутрішню саморегуляцію і самодетермінацію зрілої особистості, що опосередкована ціннісними орієнтаціями і виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних учинків і їх наслідків, у контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті» [9, с. 60; 7, с. 264–266].

Особливим видом відповідальності, як суспільного явища, є юридична відповідальність. Тобто, юридична відповідальність – соціальна відповідальність, регламентована правовими нормами. Це форма, якої набуває соціальна відповідальність особи в державно організованому суспільстві. У позитивному значенні юридична відповідальність є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою. Іншими словами – це відповідальне ставлення до виконання обов'язку. Від моральної, політичної відповідальності юридична відповідальність відрізняється такими рисами: 1. Юридична відповідальність – це стосунки між державою та особою, яка порушила правову поведінку. 2. Ці стосунки заздалегідь передбачені нормами права, регламентуються ними, тому є правовими відносинами. 3. Юридична відповідальність настає внаслідок порушення формально визначених юридичних правил чи основаних на них індивідуальних приписів. При застосуванні інституту юридичної відповідальності повинна бути точно зафіксована порушена правова норма, а міра покарання визначається в рамках встановленої для даного випадку санкції. 4. Юридична відповідальність матеріалізується в специфічному державному впливі (покаранні) та реалізується, як правило, за допомогою застосування заходів державного примусу. 5. Процес попереднього розслідування та вирішення справ про правопорушення, порядок здійснення призначеної міри покарання також регламентується спеціальними (процесуальними) юридичними нормами [12, с. 448–450].

При цьому, у суспільстві сформувалося декілька видів юридичної відповідальності – кримінальна, адміністративна, цивільно-правове, дисциплінарна. Диференціація видів юридичної відповідальності має наукове значення та практичний сенс для законодавця та правозастосовників, оскільки для окремих із цих видів законодавець установлює різні підстави виникнення та дії, різні правові наслідки, що визначаються характером відповідних правопорушень [10, с. 221–226].

Диференціація видів відповідальності, як правило, відбувається залежно від особливостей об'єктів правової охорони, не стосується принципу рівності щодо осіб, які вчинили ті чи інші правопорушення, оскільки пропонує використання рівних для всіх підстав та меж відповідальності. Ступінь суспільної небезпеки правопорушення має значення також для поділу юридичної відповідальності на види. Не випадково за те саме діяння особа може зазнавати різних форм примусу. Про паралельність дисциплінарної й адміністративної відповідальності в науці сказано чимало. Наприклад, за те ж правопорушення працівник може бути і звільнений (дисциплінарна відповідальність за трудовим правом), і підданий дискваліфікації (адміністративно-правова відповідальність) [10, с. 221–226].

Фактично, дисциплінарна відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності у сфері праці, суб'єктами правовідносин якої є працівник і роботодавець (державна і державний службовець). І таким чином дисциплінарна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, що застосовується найчастіше [10, с. 221–226; 11, с. 356].

Військово-дисциплінарна відповідальність, як вважає В. Ф. Залужний, є специфічним засобом забезпечення дисципліни і правопорядку у Збройних Силах України та у прирівняних до них військових формуваннях, який опосередковується, з одного боку, обов'язком військово-службовця зазнати передбачених законом заходів дисциплінарного стягнення за порушення військової дисципліни або/ та загального порядку управління; з іншого боку – обов'язком суб'єкта дисциплінарної влади (командира чи військового начальника) – певним чином відреагувати на

зазначене правопорушення [2, с. 204–212]. При цьому, в основу дефініції військово-дисциплінарної відповідальності має бути покладено її розуміння як особливого виду юридичної відповідальності, спрямованого на забезпечення правомірної поведінки військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, який реалізується у випадку порушення ними військової дисципліни, з метою відновлення усталеного порядку несення служби, військового правопорядку та порядку військового управління, а також із метою запобігання подальшим дисциплінарним та іншого роду правопорушенням [2, с. 204–212].

М. С. Моїсєєв пропонує основні характеристики дисциплінарної відповідальності військовослужбовців ЗСУ, кожна з яких формує загальне уявлення про сутність досліджуваного поняття: 1) є різновидом юридичної відповідальності військовослужбовців ЗСУ (іншими видами юридичної відповідальності військовослужбовців ЗСУ є матеріальна, адміністративна, кримінальна); 2) визначається окремим спеціальним нормативно-правовим актом, а саме нормами Дисциплінарного статуту ЗСУ, а тому нормативною (юридичною) підставою настання буде вважатися порушення відповідної норми зазначеного правового документа; 3) має у своєму юридичному складі спеціальний суб'єкт, адже поширюється лише на військовослужбовців ЗСУ; 4) фактичною підставою настання є вчинення військовослужбовцями ЗСУ адміністративних правопорушень, за винятком випадків, передбачених КУпАП, а також правопорушень, пов'язаних із корупцією; 5) характеризується застосуванням до військовослужбовця ЗСУ як особи-правопорушника певних дисциплінарних стягнень, перелік яких є вичерпним і законодавчо визначеним; 6) застосовується до військовослужбовців ЗСУ як осіб-правопорушників спеціальними суб'єктами, коло яких визначається на законодавчому рівні [5, с. 95–104].

Окреслюючи поняття дисциплінарної відповідальності, А. С. Колотік, на основі праці В. Форманюк, визначає найважливіші ознаки її як різновиду юридичної відповідальності. По-перше, дисциплінарна відповідальність, з одного боку, є особливим видом юридичної (правової) відповідальності, а з іншого – частиною дисциплінарного примусу. Остання складається з трьох частин: – заходи відповідальності; – запобіжні заходи (зняття з варті та ін.); – заходи відновлення (матеріальної відповідальності). По-друге, дисциплінарна відповідальність регулюється трьома галузями права: трудовим, виправно-трудовим і адміністративним. Особливість її правової основи і в тому, що вона регулюється не тільки законами, а й підзаконними актами, і в тому, що в ній дуже мало складів правопорушень (наприклад, прогул). По-третє, дисциплінарна відповідальність настає за дисциплінарні проступки, а у випадках, встановлених законами, і за адміністративні правопорушення і навіть у зв'язку зі злочином (звільнення осіб, які вчинили злочини, пов'язані з роботою). По-четверте, дисциплінарна відповідальність полягає у застосуванні дисциплінарних стягнень. І найчастіше застосовуються заходи морально-правового впливу (догана, попередження про часткову невідповідність посади та ін.) По-п'яте, дисциплінарні стягнення накладаються на членів організованих легальних колективів. По-шосте, дисциплінарні стягнення накладаються керівниками відповідних колективів або вищими керівниками. З цього правила є кілька винятків. Наприклад, на військовослужбовців дисциплінарні стягнення накладаються не тільки їхніми командирами, але й комендантами гарнізонів. По-сьоме, порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності регулюється правовими нормами. Зокрема, ними передбачено, що в особи, яка притягається до відповідальності, повинні бути взяті пояснення; стягнення оформлюється наказом, з яким винний повинен бути ознайомлений і який він має право оскаржити у вищого керівника або в суді [3, с. 191–194; 4, с. 87–91].

Сьогодні дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, як визначає В. К. Шкарпицька, містить низку особливостей, а саме: а) вона відрізняється більшим колом складів військових правопорушень через більшу кількість юридичних обмежень, які встановлюються щодо військовослужбовців у порівнянні з іншими суб'єктами дисциплінарної відповідальності; б) командири має спеціальні повноваження щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та передбачаються спеціальні умови для її реалізації; в) регулюється тільки спеціальними нормами права, які діють у сфері військовослужбовчих відносин; г) за скоєння адміністративних правопорушень військовослужбовці можуть бути притягнені – не тільки до дисциплінарної, так і до адміністративної відповідальності, д) відсутній чіткий перелік підстав притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та суб'єкти, які можуть накладати вказані стягнення [6, с. 165–168].

Отже, на наш погляд, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців з позиції адміністративного права – це спеціальний вид юридичної відповідальності у сфері публічно-службових відносин, що настає за винне невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем

установлених законом, військовими статутами, наказами та іншими обов'язковими приписами службових обов'язків, порушення військової дисципліни чи громадського порядку та реалізується у визначеному адміністративно-правовими нормами порядку уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади шляхом застосування передбачених законом дисциплінарних стягнень з метою забезпечення належного проходження військової служби, підтримання військової дисципліни, правопорядку та установленого порядку військового управління, відновлення порушених службових відносин та запобігання новим правопорушенням.

До основних ознак дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права належать такі:

- 1) публічно-правовий характер, що виникає у сфері публічно-службових відносин, пов'язаних із проходженням військової служби, реалізацією владно-управлінських повноважень, забезпеченням військової дисципліни та належного функціонування військового управління;
- 2) належність до самостійного спеціального виду юридичної відповідальності;
- 3) спеціальний суб'єкт відповідальності – особи, які мають спеціальний правовий статус військовослужбовця та на яких поширюються вимоги військової дисципліни й відповідні статутні приписи;
- 4) спеціальний суб'єкт застосування дисциплінарної влади;
- 5) спеціальна нормативна основа як комплекс норм адміністративного та військового законодавства, насамперед, положення військових статутів, обов'язкових службових приписів та наказів, прийнятих в межах компетенції;
- 6) особлива фактична підстава;
- 7) обов'язковість індивідуалізації відповідальності;
- 8) формалізований адміністративно-процедурний порядок реалізації процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності;
- 9) застосування спеціально визначених заходів дисциплінарного впливу;
- 10) владно-підпорядкований характер правовідносин в межах військової субординації;
- 11) поєднання карального, превентивного, виховного та відновлювального спрямування;
- 12) спрямованість на охорону спеціального об'єкта – військової дисципліни та належного порядку військового управління;
- 13) можливість співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності та правовими наслідками (матеріальна, адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна відповідальність);
- 14) гарантованість права на захист та оскарження.

Природу дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права слід визначати, в першу чергу, за нормами законодавства. Зокрема, за Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», за вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. За вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності [1].

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів, порівняно з дисциплінарною відповідальністю інших категорій громадян, має певні особливості. По-перше, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів, настає за порушення не лише службової дисципліни, а й громадського порядку. По-друге, вона характеризується більшою суворістю заходів примусу до порушників, ніж це передбачають інші види дисципліни. По-третє, командири під час притягнення до дисциплінарної відповідальності наділені більш широкими та різноманітними дисциплінарними повноваженнями, ніж керівники цивільних підприємств, установ та організацій [13, с. 60–66; 14, с. 430].

В. Ф. Залужний визначає, що військово-дисциплінарна відповідальність, як інститут адміністративного, військового права та елемент військового управління, є актом реагування уповноваженого на те суб'єкта (командира, військового начальника), що настає у разі здійснення військовослужбовцем дисциплінарного проступку (правопорушення), і полягає у обов'язку порушника зазнати визначених законодавством позбавлень чи обмежень матеріального чи морального характеру [2, с. 204–212]. Інститут військово-дисциплінарної відповідальності належить до

галузей адміністративного та військового права, має публічно-правовий характер та спільну правову природу із юридичною відповідальністю. У широкому розумінні військово-дисциплінарна відповідальність є засобом охорони цінностей і благ, захищати які призначені Збройні Сили України; у вузькому – є засобом охорони правовідносин, які складають зміст військового обов'язку та специфічних взаємовідносин у військовому колективі, визначених порядком проходження військової служби [2, с. 204–212].

Висновки. Отже, природа дисциплінарної відповідальності військовослужбовців з позиції адміністративного права має комплексний публічно-правовий характер та зумовлюється особливостями військової служби як специфічного виду публічної служби, що функціонує на засадах законності, військової дисципліни, субординації, єдиноначальності та персональної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців за своєю сутністю становить комплексний адміністративно-правовий механізм реагування держави на винне порушення військовослужбовцем встановленого порядку проходження військової служби, виконання службових обов'язків, вимог військової дисципліни та громадського порядку, що реалізується уповноваженим суб'єктом дисциплінарної влади в межах нормативно визначеної компетенції та спеціальної юридичної процедури.

Адміністративно-правова природа дисциплінарної відповідальності військовослужбовців проявляється насамперед у тому, що відповідні правовідносини виникають у сфері публічного управління, характеризуються спеціальним суб'єктним складом, владно-підпорядкованим характером, імперативним способом правового регулювання, законодавчо визначеними підставами та межами дисциплінарної влади, спеціальною системою дисциплінарних стягнень та можливістю оскарження рішень уповноважених суб'єктів. При цьому її фактичні підстави не обмежуються вчиненням адміністративних правопорушень, а охоплюють ширше коло винних порушень службових обов'язків, військової дисципліни та встановленого порядку поведінки військовослужбовця.

Особливість дисциплінарної відповідальності військовослужбовців полягає у поєднанні владного дисциплінарного впливу з правовими гарантіями особи, яка притягається до відповідальності з метою покарання за допущене порушення, відновлення належного стану військово-службових відносин, забезпечення подальшої правомірної поведінки військовослужбовців, запобігання новим правопорушенням та підтримання належної керованості військових формувань.

Список використаних джерел:

1. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 197.
2. Залужний В. Ф. Військово-дисциплінарна відповідальність: загально-теоретична характеристика. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 204–212.
3. Форманюк В.В. Дисциплінарна відповідальність: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2010. № 4. С. 191–194.
4. Колотік А. С. Проблеми визначення поняття «дисциплінарна відповідальність військовослужбовців». *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 1. С. 87–91.
5. Моїсєєв М. С. Критерії розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 4. С. 95–104.
6. Шкарпицька В. К. Особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 6(2). С. 165–168.
7. Кудрявцева Г. Джерела походження і види відповідальності особистості. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018. С. 264–266.
8. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 84.
9. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
10. Калянов Д. Теоретичний аспект визначення дисциплінарної відповідальності поліцейських. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 221–226.

11. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 404 с.
12. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 609 с.
13. Середа В. В. Загальний принцип адміністративної відповідальності військовослужбовців та осіб, на яких розповсюджується дія дисциплінарних статутів. *Наше право*. 2014. № 4. С. 60–66.
14. Ринажевський Б.М. Відповідальність військовослужбовців Служби правопорядку. *Форум права*. 2010. № 2. С. 425–434.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026